Η συμβολή των κοινωνικών κινημάτων στην ανάδειξη των εγκλημάτων μίσους

Μαρία Κράνη

16/02/2020

Εισαγωγή

Αν και ο όρος «έγκλημα μίσους» άρχισε να χρησιμοποιείται ευρέως από την δεκαετία του 1980 και ύστερα, τα εγκλήματα μίσους απαντώνται ως φαινόμενο από τις απαρχές σχεδόν της ύπαρξης των ανθρώπινων κοινωνιών. Από τις παλαιότερες αναφορές σε εγκλήματα υποκινούμενα από προκαταλήψεις αποτελεί το κυνήγι μαγισσών κατά το Μεσαίωνα. Μεταγενέστερα, τυπικά παραδείγματα εγκλημάτων μίσους, κυρίως στις Η.Π.Α, αποτελούν τα λιντσαρίσματα Αφροαμερικανών στο Νότο και Μεξικανών και Κινέζων στη Δύση (Streissguth, T., 2003). Σημαντικό

παράδειγμα εγκλημάτων μίσους στη σύγχρονη ιστορία αποτελούν τα «Σεπτεμβριανά», δηλαδή, το οργανωμένο πογκρόμ της νύκτας της 6ης Σεπτεμβρίου 1955, στη Κωνσταντινούπολη, ενώ από τα βίαια εγκλήματα μίσους που καταγράφονται τα τελευταία χρόνια είναι, μεταξύ άλλων, η πολύνεκρη επίθεση που σημειώθηκε στη Νορβηγία το 2011. Δράστης ήταν ένας Νορβηγός, 32 ετών, ο Α.Μ.Μ, ακροδεξιών πεποιθήσεων, με βάση τις πληροφορίες, ο οποίος προέβη σε δύο δολοφονικές επιθέσεις, μία στο Όσλο με 7 θύματα και μία στο νησί Ουτόγια με 85 θύματα.

Εννοιολογική προσέγγιση των εγκλημάτων μίσους

Τα εγκλήματα μίσους αποτελούν εγκληματικές πράξεις, οι οποίες υποκινούνται από την μεροληψία ή προκατάληψη προς συγκεκριμένα άτομα ή ομάδες ενός πληθυσμού. Πιο συγκεκριμένα, πρόκειται για πράξεις υποκινούμενες από αισθήματα έχθρας, προκαταλήψεις και μισαλλοδοξία έναντι ενός ατόμου ή ομάδας ατόμων, ή ακόμα και της ιδιοκτησίας αυτών, που βασίζονται στις αντιλήψεις για το φύλο, την εθνική καταγωγή, τη θρησκεία και το σεξουαλικό προσανατολισμό ή την αναπηρία ενός ατόμου , είτε όπως αυτά πραγματικά υφίστανται, είτε όπως εικάζει ότι υφίστανται ο δράστης (McLaughlin E., & Muncie J., 2001).

Τα εγκλήματα μίσους μπορεί να περιλαμβάνουν σωματικές επιθέσεις, υλικές ζημιές, εκφοβισμό, παρενόχληση, βιασμό, ακόμη και ανθρωποκτονία. Πολύ συχνά, ενδέχεται να αποτελούν συνέπεια μορφών έκφρασης, που ως κίνητρο τους έχουν να επιδείξουν, να προωθήσουν ή ενθαρρύνουν την εχθρότητα προς ένα άτομο ή μια ομάδα, λόγω της συμμετοχής των ατόμων στην ομάδα αυτή. Πρόκειται για τη γνωστή «ρητορική μίσους» (Κωνσταντίνου, Κ.,2016).

Σ' ένα γενικότερο πλαίσιο αναφοράς, πράξεις εγκληματικές, αν διαπράττονται λόγω μίσους εχθρότητας ή αρνητικών στάσεων εναντίον μιας ομάδας ή συλλογικότητας στην οποία θεωρείται ότι ανήκει το θύμα, τότε τις ορίζουμε ως εγκλήματα μίσους. Αναφερόμαστε, δηλαδή, σε μία

έννοια γένους, η οποία κάθε φορά αλλάζει περιεχόμενο, ως προς τη φαινομενολογία, αλλά ενέχει συγκεκριμένα κίνητρα (Παπανικολάου, Π. Ι., 2016).

Ουσιαστικά, όταν κάνουμε λόγο για εγκλήματα μίσους, αναφερόμαστε σε αδικήματα του ποινικού δικαίου τα οποία, όμως, διακρίνονται από τα υπόλοιπα λόγω των κινήτρων του δράστη (Χαλκιά, Α., 2016). Για να χαρακτηρισθεί, δηλαδή, μια πράξη ως έγκλημα μίσους είναι αναγκαίο να πληροί δύο προϋποθέσεις: α) να προβλέπεται ως ποινικό αδίκημα από το νόμο και β) κίνητρο της πράξης να αποτελεί η προκατάληψη απέναντι στο θύμα. Για το λόγο αυτό, είναι εξίσου διαδεδομένος και ο όρος «Bias Crime», δηλαδή έγκλημα προκατάληψης.

Όσον αφορά το θύμα, συνήθως, δεν επιλέγεται προσωπικά αλλά επειδή εκπροσωπεί την κοινωνική ομάδα που έχει συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, τα οποία φέρει και το ίδιο. Το έγκλημα μίσους, που συχνά λαμβάνει ρατσιστικό χαρακτήρα αναγνωρίζεται από τον χαρακτηρισμό του ως «έγκλημα – μήνυμα» ή «συμβολικό έγκλημα». Οι πράξεις βίας εναντίον ανθρώπων ή ομάδων με βάση τα χαρακτηριστικά τους προϋπήρχαν του νομικού ορισμού των εγκλημάτων μίσους (Κωνσταντίνου, Κ., 2016). Μέσω των εγκλημάτων μίσους, συνήθως, εξωτερικεύεται και μία ρατσιστική στάση που βασίζεται είτε σε βιολογικά, είτε σε πιο διευρυμένα κριτήρια, τα οποία στρέφονται γύρω από το στίγμα της ετερότητας (Παπανικολάου, Π. Ι., 2016).

Εν τέλει, τα εγκλήματα μίσους στοχοποιούν μέλη μιας κοινότητας τα οποία φέρουν ένα ή περισσότερα κοινά χαρακτηριστικά, τα οποία δημιουργούν μία κοινή ταυτότητα, που εντάσσει τα άτομα στην συγκεκριμένη ομάδα. Η ταυτότητα αυτή, συνήθως, αντικατοπτρίζει μία θεμελιώδη πτυχή, ένα συστατικό στοιχείο της προσωπικότητας του ατόμου, που δεν μπορεί να μεταβληθεί με απόφαση του ατόμου(Σωτηροπούλου, Α., 2016).

Η συμβολή των κοινωνικών κινημάτων

Η ανάδειξη των εγκλημάτων μίσους σε κοινωνικό ζήτημα και η αναγωγή σε έγκλημα που χρήζει ιδιαίτερης προσοχής υπήρξε το αποτέλεσμα αγώνων αντιρατσιστικών κινημάτων, καθώς και εκστρατειών που προωθούν τα δικαιώματα των ομοφυλοφίλων, των γυναικών και των ατόμων με αναπηρίες (McLaughlin E., & Muncie J., 2001). Τα εγκλήματα μίσους ήρθαν στο επίκεντρο της προσοχής κατά την δεκαετία του 1980 και τις αρχές της δεκαετίας του 1990 στην Αμερική, τόσο για την επιστημονική κοινότητα όσο και για το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν υπήρξαν ανάλογες κινητοποιήσεις νωρίτερα. Σ' ένα γενικότερο πλαίσιο, τα εγκλήματα με κίνητρο την προκατάληψη προκάλεσαν μαζικές κινητοποιήσεις για την κατοχύρωση πολιτικών δικαιωμάτων και θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Σημαντική αποδείχθηκε η συμβολή του κινήματος για τα πολιτικά δικαιώματα (Civil Rights Movement). Πολλές από τις επιμέρους ομάδες του συγκεκριμένου κινήματος οργανώθηκαν σε απάντηση εγκλημάτων βίας που διαπράχθηκαν εις βάρος των κοινοτήτων των μελών τους. Για παράδειγμα, η Anti- Defamation League ιδρύθηκε το 1913, ως αντίδραση στην καταδίκη του Leo Frank, ενός Εβραίου άνδρα από την Georgia, ο οποίος κατηγορήθηκε για φόνο και στη συνέχεια λιντσαρίστηκε. Αντίστοιχα, το 1909 ιδρύθηκε η NAACP (National Association for the Advancement of Colored People), ως απάντηση σε λιντσαρίσματα ρατσιστικού χαρακτήρα και τα μαζικά ξεσπάσματα βίας σε ολόκληρη τη χώρα. Επιπλέον, τα εγκλήματα που διαπράχθηκαν κατά την περίοδο της μαζικής κινητοποίησης για τα δικαιώματα της Αφροαμερικανικής κοινότητας, κατά τις δεκαετίες 1950-1960, αύξησαν την προθυμία της κοινότητας για την αντιμετώπιση του ρατσισμού σε όλες του τις μορφές και ενθάρρυναν και την συμμετοχή και άλλων, μη έγχρωμων κοινοτήτων στην κινητοποίηση αυτή (Maroney, T., 1998). Ακόμη, ιδιαίτερης σημασίας αποδείχθηκε η ανάπτυξη του

θυματολογικού κινήματος, κατά τη δεκαετία του 1970, μέσω του οποίου προωθήθηκαν τα δικαιώματα των θυμάτων εν γένει και των θυμάτων εγκλημάτων ειδικότερα, δίνοντας τους πιο ενεργό ρόλο στις διαδικασίες απονομής της ποινικής δικαιοσύνης (National Crime Victim Law Institute).

Τα κινήματα αυτά δημιούργησαν τις πολιτισμικές προϋποθέσεις υπό τις οποίες τα εγκλήματα μίσους θα μπορούσαν να οριστούν ως διακριτή μορφή θυματοποίησης, ενώ οι υποδομές που δημιουργήθηκαν εξαιτίας αυτών των κινημάτων διευκόλυναν την ανάπτυξη ενός ξεχωριστού κινήματος κατά των εγκλημάτων μίσους (Maroney, T., 1998). Από τα πρώτα μελήματα του κινήματος κατά των εγκλημάτων μίσους ήταν να δημιουργήσει την αντίληψη ότι τα εγκλήματα μίσους απαιτούν ξεχωριστή απάντηση. Το κίνημα για την προώθηση των πολιτικών δικαιωμάτων είχε ήδη επιστήσει την προσοχή στο προσωπικό κόστος της πολιτικής θυματοποίησης των μειονοτικών ομάδων, ενώ το θυματολογικό κίνημα είχε επιστήσει την προσοχή στο πολιτικό πλαίσιο αναφοράς της προσωπικής θυματοποίησης. Τα θύματα των εγκλημάτων μίσους αντιπροσώπευαν το σημείο επικάλυψης μεταξύ των ιστοριών εμφάνισης και ανάπτυξης των δύο αυτών κινημάτων (Maroney, T., 1998). Την ηγεσία του κινήματος ανέλαβαν αρχικά οι ήδη υπάρχουσες οργανώσεις που ιδρύθηκαν κατά τα προγενέστερα αυτού κινήματα, επικεντρώνοντας την προσοχή τους στα εγκλήματα μίσους, ενώ στη συνέχεια εμφανίσθηκαν νέες οργανώσεις που ως αποκλειστικό τους αντικείμενο είχαν τα εγκλήματα μίσους.

Νεότερα κινήματα, όπως αυτά για τα δικαιώματα της ΛΟΑΤΚΙ κοινότητας επιχείρησαν να εδραιωθούν στο κοινωνικό γίγνεσθαι βάζοντας στο επίκεντρο της προσοχής παρόμοια περιστατικά βίας, ειδικότερα στις μέρες μας, όπου πολλές έρευνες καταδεικνύουν ότι τα εγκλήματα μίσους εναντίον της ΛΟΑΤΚΙ κοινότητας αυξάνονται ανησυχητικά.

Ουσιαστικά, όλα αυτά τα νέα κινήματα, συμπεριλαμβανομένων του Φεμινιστικού, Αντιρατσιστικού, Οικολογικού, ΑΜΕΑ, κτλ., λειτούργησαν ως ομάδες πίεσης ώστε να συμπεριληφθούν στην πολιτική ατζέντα οι

κοινωνικές και πολιτισμικές διαφορές μέσω πολιτικών προγραμμάτων που μέχρι τότε είχαν οικοδομηθεί στη βάση διαδικασιών αποκλεισμού (Yar, M. & Penna, S., 2004).

Θεσμικό πλαίσιο

Αρκετοί διεθνείς οργανισμοί και διεθνείς συμβάσεις έχουν ως προτεραιότητα τους την αντιμετώπιση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας, καθώς επίσης και την εξάλειψη των διακρίσεων, βασικών κινήτρων των εγκλημάτων μίσους. Υψίστης σημασίας κρίνεται η συμβολή του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών. Στην Οικουμενική Διακήρυξη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα του Ο.Η.Ε. το 1948 και συγκεκριμένα στα άρθρα 1 και 2 αντίστοιχα προβλέπονται το δικαίωμα στην ισότητα και η απαγόρευση των διακρίσεων. Στη συνέχεια, το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα του Ο.Η.Ε. του 1966, στο άρθρο 2, απαγορεύει τις διακρίσεις και την υποκίνηση των διακρίσεων, ενώ στο άρθρο 26, κατοχυρώνει ίση και αποτελεσματική προστασία από κάθε μορφής διάκριση. Η Διεθνής Σύμβαση για τη Κατάργηση Κάθε Μορφής Φυλετικών Διακρίσεων του 1969 προβλέπει στο άρθρο 4 ότι τα κράτη-μέλη θα πρέπει να ποινικοποιούν, μεταξύ άλλων, και πράξεις βίας ή την παρότρυνση προς τη διάπραξη αυτών, λόγω διακρίσεων. Στο ίδιο κείμενο, στο άρθρο 6 προβλέπεται η εξασφάλιση δικαστικής προστασίας για κάθε πράξη φυλετικής διάκρισης αντίθετη προς τη Σύμβαση (Σωτηροπούλου, Α., 2016).

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης απαγορεύει τις διακρίσεις και υποχρεώνει τα κράτη μέλη της ΕΕ να καταβάλλουν προσπάθειες για την καταπολέμηση εγκλημάτων που υποκινούνται από τον ρατσισμό, την ξενοφοβία, τη θρησκευτική μισαλλοδοξία, την αναπηρία, τον γενετήσιο προσανατολισμό ή την ταυτότητα φύλου ενός ατόμου. Συγκεκριμένα, με τα άρθρα 1, 10, 21

και 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης διασφαλίζονται, αντιστοίχως τα δικαιώματα στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια, την ελευθερία σκέψης, συνείδησης και θρησκείας, απαγορεύονται οι διακρίσεις, καθώς επίσης κατοχυρώνεται το δικαίωμα στην πραγματική προσφυγή και στο αμερόληπτο δικαστήριο (FRA).

Τέλος, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας προσδιορίζει τα βασικά στοιχεία τα οποία θα πρέπει να προβλέπονται στην εθνική νομοθεσία για την αντιμετώπιση του ρατσισμού και των φυλετικών διακρίσεων, σε σχετική σύσταση της (E.C.R.I., 2002), ενώ είναι σημαντικό να αναφερθεί το Πρόσθετο Πρωτόκολλο στη Σύμβαση για το Κυβερνοέγκλημα του 2003, το οποίο προβλέπει τη ποινικοποίηση της διάδοσης ρατσιστικού και ξενοφοβικού υλικού, καθώς και απειλών ή προσβολών με αφορμή χαρακτηριστικά όπως η φυλή, το χρώμα, η εθνική καταγωγή, και η θρησκεία, μέσω συστημάτων ηλεκτρονικών υπολογιστών.

Αντί επιλόγου

Αν και η ποινική αντιμετώπιση των εγκλημάτων μίσους κρίνεται απαραίτητη, η αυστηροποίηση τη των ποινικών κυρώσεων δεν επιλύει το πρόβλημα, χωρίς την παράλληλη εφαρμογή κι άλλων μέτρων αντεγκληματικής πολιτικής, εφόσον για την εξάλειψη φαινομένων βίας δεν αρκεί μόνο η ποινική αντιμετώπισή τους αλλά κρίνεται αναγκαίος ο εντοπισμός των παραγόντων εμφάνισής και όξυνσης τους. Έτσι, για την αποτελεσματικότερη αντιμετώπιση των εγκλημάτων μίσους ο Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων προτείνει τη λήψη ορισμένων μέτρων:

- οι αρχές επιβολής του νόμου και τα συστήματα ποινικής δικαιοσύνης θα πρέπει να βρίσκονται σε εγρήγορση για κάθε ένδειξη εγκλήματος το οποίο υποκινείται από προκαταλήψεις.
- Τα δικαστήρια θα πρέπει να εκδικάζουν δημοσίως τις υποθέσεις εγκλημάτων υποκινούμενων από προκαταλήψεις, ώστε να προάγουν την ευαισθητοποίηση σχετικά με τα εγκλήματα μίσους και να

καταστήσουν σαφές ότι η τέλεση τέτοιων αδικημάτων επιφέρει την επιβολή αυστηρότερων ποινών.

- Όπου είναι εφικτό βάσει της εθνικής νομοθεσίας, τα κράτη μέλη της ΕΕ θα πρέπει να εξετάζουν τα στοιχεία που συλλέγονται για τα εγκλήματα μίσους ανά φύλο, ηλικία και άλλες μεταβλητές, ώστε να καταστεί εφικτή η καλύτερη κατανόηση των διαφόρων μορφών θυματοποίησης και παραβατικής συμπεριφοράς.
- Οι επίσημοι μηχανισμοί συλλογής στοιχείων για τα εγκλήματα μίσους πρέπει να συνοδεύονται από έρευνες για τη θυματοποίηση προκειμένου να διαφωτιστούν πτυχές όπως η φύση και η έκταση των μη καταγγελλόμενων εγκλημάτων, οι εμπειρίες των θυμάτων εγκληματικών ενεργειών με τις αρχές επιβολής του νόμου, οι λόγοι για τους οποίους τα εγκλήματα αυτά δεν καταγγέλλονται και η επίγνωση των θυμάτων εγκλημάτων μίσους σε ό,τι αφορά τα δικαιώματά τους (FRA).

Βιβλιογραφία

E.C.R.I. (2002). “General Policy Recommendation No. 7, On National Legislation to Combat Racism and Racial Discrimination.

FRA, *Εγκλήματα Μίσους στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-factsheet_hatecrime_el_final.pdf.

Κωνσταντίνου, Κ. (2016). *«Η ερμηνεία της θεωρίας της πολιτισμικής σύγκρουσης για τα εγκλήματα μίσους και η σύγχρονη ελληνική νομοθεσία»*,διπλωματική εργασία, Πάντειο Πανεπιστήμιο.

Maroney, T. (1998). «Struggle against hate crime: movement at a crossroads», *New York University review*, (73) 2, σελ. 571[564-620].

McLaughlin, E., &. M McLaughlin, J. (2001). «Hate Crime». *Sage dictionary of criminology*,Sage Publications, σελ. 136-138.

«History of victims' rights», National Crime Victim Law Institute http://law.lclark.edu/centers/national_crime_victim_law_institute/about_ncvli/history_of_victims_rights/. Ανακτήθηκε την 2-1-2018.

Παπανικολάου, Π. Ι., «Εγκλήματα Μίσους και Οικονομική Κρίση: Πόσο μαζί και πόσο χωριστά;», *Έγκλημα Και Ποινική Καταστολή σε Εποχή Κρίσης*, Τιμητικός Τόμος Νέστωρα Κουράκη, Α Τόμος, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, σελ. 1723-1758.

Perry, B. (2001), *In the name of hate: understanding hate crim*e, 2001, Routledge, New York, σελ. 55, στο https://books.google.gr/books?id=doDHZXvq19YC&printsec=frontcover#v=onepage&q=doing%20difference&f=false.

Streissguth, T. (2003). «Hate Crimes (Library in a Book)», *Facts On a File*, An Imprint of InfoBase Publishing.

Σωτηροπούλου, Α. (2016). «Εγκλήματα Μίσους και Ποινική Αντιμετώπισή τους στις Η.Π.Α. και
στην Ελλάδα», *Έγκλημα Και Ποινική Καταστολή σε Εποχή Κρίσης*, Τιμητικός Τόμος Νέστωρα Κουράκη, Α Τόμος, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, σελ. 1759- 1794.

OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR), «Understanding Hate Crimes: A Handbook for Bosnia and Herzegovina», Warsaw, Poland, σελ. 8, στο www.osce.org/odihr.

Yar, M. & Penna, S. (2004). «Between Positivism and Post-Modernity: Critical reflections on Jock Young's The Exclusive Society», *Brit. J. Criminol*, (44) 4, σελ.533-549.

Χαλκιά, Α. (2016). «Όψεις των εγκλημάτων μίσους στην Ελλάδα και προτάσεις για την αντιμετώπισή τους», *Έγκλημα Και Ποινική Καταστολή σε Εποχή Κρίσης,* Τιμητικός Τόμος Νέστωρα Κουράκη, Α Τόμος, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, σελ.1694-1722.